

Музикалнокултурното и просветното развитие на Горна Оряховица от Освобождението до 1944 г.

Мая Любенова

Читалището в България, както е известно, е основна културна и просветна единица. През юли 1869 г. се създава читалище в град Горна Оряховица. От основаването си до сега читалището носи името „Напредък“. Инициатори за създаването му са Радко Радославов и Вичо Грънчаров – патриоти, революционери и хора, милеещи за българското.

Целите, които си поставя новооткритото читалище, са то да бъде „благодетелно“ дружество за подпомагане на образованието и просвещението на бедните деца; да създаде своя библиотека и читалня, за да може книгите да достигат до всеки българин, можещ да чете; да е място за събрания, за изнасяне на беседи на научни, образователни и други теми; и не на последно място, да е прикритие на местния революционен комитет в дейността му за освобождение на България.

За създаването на читалището била нужна помощта на гражданите. Събрани са дарения, всеки оставя според възможностите си сума – за благо на града.

Делата на читалището преди Освобождението не са много, то бавно набира сила. Създава се библиотеката и читалнята. През годините 1870 – 1871, се поставят няколко театрални пиеси, което е изключително събитие за града. Уреждат се сказки и беседи, полезни съзтезания върху научни предмети от които се интересува обществеността.

След Освобождението съдбата на читалищата се променя. Те загубват своето политическо значение. Вече не са нужни за революционни събирания

и дела. В някои градове дори читалищата временно затварят врати. Такава е съдбата и на читалището в Горна Оряховица. *„След Освобождението за няколко години читалището престава да съществува. Неговите дейци и създатели, заети с грижите около организиране на младата държава в това време, забравят своето читалище, а няма кой друг да го поеме. Но този период е много кратък. Читалището започва да води активен и организиран живот от 1881 година“.*¹

Политическите и икономически промени в страната променят и Горна Оряховица. Занаятчийството бързо запада, започват строежи на промишлени предприятия, на банки. През 1900 г. се открива и железопътната гара в Горна Оряховица. Това се превръща в преломен момент в развитието на града. *„Железницата отваря една широка врата към цялата страна, към Европа и от Европа, през която се пренасят промените в икономиката, в обществото, в бита и културата“.*² Обликът на града много бързо се променя. През 1911 г. се взема решение за построяването на Българо-чешко дружество за захарна индустрия. Въпреки определени трудности, които съпътстват строежа, захарната фабрика е построена. Към нея е изграден „Народен дом“. В него има голям гимнастически салон, зрителна зала със сцена, библиотека, читалня и други помещения за художествено-творчески дейности. В Народния дом се представят театрални постановки, организират се концерти и други културни и развлекателни прояви. Към фабриката се създава чешкото училище, към което през 1921 г. се създава и духов оркестър. Така захарната фабрика, освен в икономически и индустриален център се превръща и в културен такъв.

¹ Христов, Христо. Дейността на читалището до 1944 година. – В : 100 години читалище „Напредък“ Горна Оряховица 1869 – 1969 г. Съставител: Йордан Димитров. София, Печатница на Националния съвет на Отечествения фронт, 1969, с. 51.

² Димитров, Димитър. Юбилейно издание 100 години Захарни Заводи – Горна Оряховица. Велико Търново, ПИК, 2013, с. 12.

В същото време промените в града оказват влияние и на читалището. То е принудено да търси своето ново място, да търси своите нови цели и начин да бъде полезно и нужно отново на обществото. Разбира се, будните граждани, продължават да имат нужда от книги, наука, от новини. Те имат нужда от библиотеката. И така, чрез нея читалището намира отново своя път. За активизиране на дейността му заслуга имат също и местните учители. Отново се организират сказки, литературни вечери, разностранни културни прояви. Така в следващите няколко години читалището укрепва и заема полагащото му се място на *„единствен културен център в града“*.³

Първоначално читалището се помещава в една стая в училището. През януари 1892 г. с официално писмо от общината се съобщава: *„да се съгради театрален салон над дюкяните, който се подарява на читалището“*.⁴ Салонът е приспособен за театър, поставя се сцена, „украсена със завеса“. Там се правят събрания, държат се речи, организират се забавни вечеринки, театрални представления от местни любители и гостуващи театрални трупи. В театралните представления главно участват учителите. Изнасят се много литературно-музикални вечеринки от любителски хорове и оркестри. По-късно поради увеличаване на жителите на града, поради нарасналите културно-просветни нужди на гражданите този салон се оказва малък. Читалището се нуждае от нова сграда. Местната общественост и читалищното ръководство решават да построят такава с голям театрален салон, сцена, стаи за актьорите, библиотека с читалня, отделна стая за събрания на дружеството и градско казино.⁵ Тук виждаме ясно колко смели и напреднически идеи имат горнооряховчани. Толкова скоро след Освобождението, толкова труден

³ Христов, Хр. Цит съч., с. 51.

⁴ ДА, Летописна паметна книга на читалище „Напредък“, фонд 798 К, оп. 1, 34 а.е.

⁵ Пак там.

момент във финансово отношение, но поставянето на такава голяма задача – нова читалищна сграда – показва необходимостта и значението на читалището в града.

На 8 юни 1912 г. започва строежът на така желаната сграда. *„Местната общественост доброволно събира значителната за онова време сума от 150 хиляди лева за изграждане на истински дворец“*.⁶ Година по-късно катастрофалното земетресение в града на 1 юни 1913 г. разрушава до основи почти завършената сграда и целия град. Събират се материали от руините, сортират се и каквото може се разпродава. След земетресението и до края на Първата световна война активната културно-просветна дейност на читалището замира.

Въпреки големите трудности, които спохождат горнооряховчани, те не се отказват от идеята за читалищен дом. Събират отново средства и на 17 декември 1922 г. читалищната сграда е построена – *„да служи за вечни времена, за храм на наука и просвета“*.⁷

Сега читалището има възможност да разгърне още повече своите дейности и своя потенциал. Направени са специални помещения за библиотеката и читалнята. В следващите години в читалището се организират лекции, представят се всяка година пред гражданите *„по 40 – 50 реферата от изтъкнати писатели, специалисти от различни области на науката и културата, обществени дейци. Много от провежданите сказки са посветени на интересни политически и научни въпроси“*.⁸

През 1926 г. се създава театрално-музикален комитет, а през 1935 г. – и местна театрална труппа. Организират се гостувания на оперетни и музикални

⁶ Христов, Христо. Цит. съч., с. 53.

⁷ ДА, Летописна паметна книга на читалище „Напредък“, фонд 798 К, оп. 1, 34 а.е.

⁸ Христов, Христо. Цит. съч., с. 54, 55.

състави. Създава се читалищното кино. В началото на 40-те години започва провеждането на курсове за обучение по чужди езици.

„Ако проследим само за няколко години, например от 1932 до 1934 г., дейността на читалището като културно средище, ще видим, че на читалищна сцена са изнесени 67 театрални постановки, гражданите са се запознали с 27 оперети, 1 опера, слушали са 24 концерта и т.н.“⁹

За първото организирано пеене в гр. Горна Оряховица научаваме от дописка през 1872 г., в която се описва подробно гостуването на митрополит Иларион Макариополски. Той е посрещнат извън града, на моста до с. Първомайци, от група от 50 – 60 души, и съпроводен с песни до центъра на града.

През есента на 1894 г. е основан първият четиригласен смесен хор. Той бил съставен от мъже (тенори и басы) и деца (дисканти и алти). Тази година се смята и за начало на хоровата дейност в града. Начело на хора и негов създател е Борис Пилатов – учител по музика, завършил също и певческото училище в Киев.

Първоначалното предназначение на хора е да изпълнява църковна музика. Съставът участва в църковните литургии, като на всеки празник обикаля из отделните църкви. В следващите години хорът се развива и създава свои традиции. До 1904 г. на диригентският пулт застават Иван Кондов, Димитър Денчев, Пею Прокопиев, Велизар Христов, Шулкоювски и др. След 1904 г. диригент на хора е Никола З. Бояджиев, който също допринася много за художественото развитие на състава. По това време в града се изгражда дружество „Юнак – Георги Измирлиев“, което е най-голямата масова физкултурна организация. Интересна тук е връзката на спорта с културните

⁹ Пак там, с. 55.

мероприятия. Устройваните от дружеството излети, вечеринки, увеселения, представления почти винаги са съпровождани с концертни програми на хора.

Към дружеството през сезона 1906 – 1907 г. е създаден и младежки самодееен оркестър, съставен от мандолини и китари от диригента Рачо Бошнаков. Този оркестър дълги години запълва инструментално-музикалната част в урежданите юнашки и читалищни тържества.

В този си вид хорът просъществува до началото на Първата световна война. През годините 1915 – 1918 в града културните прояви са сведени до минимум. След края на войната читалището се съживява и раздвижва своята дейност, като организира литературно-музикални вечеринки и представления. По настояване на читалищното ръководство, водено тогава от Тодор Каваклиев, през 1919 г. в града отново се сформира хорови колектив. Този път обаче има основна промяна – в състава на хора влизат освен мъже, и жени. Така се образува смесеният четиригласен хор. Начело на хора застава Петко Кирчев, диригент със солидна музикална подготовка, ученик на Добри Христов.

В новообразувалия се хоров колектив, в състав около 70 души, участват самодейци от различни слоеве и професии. Първият си концерт съставът изнася на 31 декември 1919 г., когато читалището представя своята традиционна литературно-музикална забава. Гостите са изключително впечатлени от изпълнението на народните песни и от голямото вокално изкуство в хоровото акапелно пеене. *„Хорът се представил пред гражданите в 3 състава: Дамски тригласен хор в изпълнението на два руски романса; Мъжки четиригласен хор, който успешно изпълнил песните „Ганината майка“ и „ Дафино вино“ – от Добри Христов; Смесен четиригласен хоров*

*колектив, който изпълнил две народни китки, едната от които „Сберете се, моми, на седянката“ от Махан“.*¹⁰

*„Малко колективи, дори и в наше време, могат да се представят на своите концерти с три състава. Този факт ни говори за големия труд, желание и възможности на самодейци и ръководители“.*¹¹

През лятото на 1920 г. начело на самодейният хор застава диригентът Енчо Филипов (роден в Горна Оряховица, завършил духовната семинария). Още с идването му организацията в колектива се подобрява. Хорът придобива нов облик. Започва активна концертна дейност и в околните градове: Габрово, Дряново, Павликени, Лясковец и др.

По това време се събират и средства за създаването на новата, по-голяма читалищна сграда. В списъка на дарителите срещу името на самодейния певчески хор пише сумата от 1000 лева (очевидно голяма сума за времето си).

През 1922 г. Енчо Филипов заминава за София, а на негово място на пулта застава Петко Боев – солист на хора, тогава ученик последна година. Под негово ръководство хорът изнася концерт по случай откриването на новия читалищен дом на 17 декември 1922 г. Малко след това П. Боев заминава да учи в Германия.

Интересна е и дейността на учителя Христо Илиев, известен педагог и ръководител на ученически фанфарни оркестри в Горна Оряховица от 1921 до 1922 г., за развитието, обучението, обогатяването на музикалната култура, дори за възпитанието на учениците. За тази дейност съдим от написаното от самия него: *„Назначен бях и постъпил учител по музика в гр. Горна Оряховица*

¹⁰ **Михов**, Ганчо. Развитие на музикалната самодейност при читалище „Напредък“ Горна Оряховица до 1944 г. – В: 100 години читалище „Напредък“ Горна Оряховица, 1869 – 1969 г. Съставител: Йордан Димитров. София, Печатница на Националния съвет на Отечествения фронт, 1969, с. 69.

¹¹ Пак там.

на 15 септември 1921 г. Образувах смесен ученически хор. Разучих и поставих оперетата „Малката кибритопродавачка“. Повечето от артистите бяха ученици и ученички. Музиката на оперетката и декорите бяха мои. Постигнахме небивал успех. Оперетката освен в града, изнесохме в гр. Лясковец и салона на Захарната фабрика. Лазарувахме. Заучихме и пяхме много песни“.¹²

С построяването на читалищната сграда, с откриването на първото кино (на 15 октомври 1923 г.) нуждата от пиано става изключително належаща. Създаден е „фонд Пиано“ и започват да се събират дарения. Благодарение на някои по-заможни граждани, на помощта на училищата, които също се включват в тази инициатива, е събрана сума от над 50 000 лева и така е закупено голямо концертно пиано.

За да се подобри дейността на хора, с решение на читалищното ръководство от 11 април 1924 г. на хора се предоставят зали за репетиции в читалището (голяма зала за общите репетиции, на мястото на старата читалня, и малка гримборна за единични репетиции). Тази година е приета за рождена на сегашния читалищен хор “Славянско единство“.

За съпровод на филмите и за запълване на антрактите към читалището се създава и оркестър. Той е съставен от следните инструменти: няколко цигулки, виолончело, контрабас, флейта, кларинет. Диригент на хора по това време е Сава Генов. По професия е железничар. Макар и самодеец, благодарение на своя талант като диригент, бързо става любимец на музикалната общественост в града. Хорът нараства на над 80 души. Сава Генов обогатява музикалния репертоар и добавя песни като: „Слана падна, Гине“ на Добри Христов, “Каква мома видях, мамо“ на Емануил Манолов (която е в

¹² Пак там, с. 71.

репертоара на хора и до днес), „Вечерний звон“, „Овчар македонец“ на П. Бояджиев и други.

Поради нарасналите нужди в културно-просветно, музикално и театрално отношение, читалищното ръководство взема решение да се грижи за организирането и провеждането на читалищните театрални прояви, както и да следи по-внимателно подготовката на провежданите мероприятия.

С разрастването на хора и на оркестъра при самодейците се заражда идеята за създаване на музикално дружество, което да изгради и създаде нови инструменталисти и певци, да възпита и да повиши музикалната култура на учащите в него членове, както и на гражданите. На 19.12.1926 г. се изгражда музикално дружество, което носи името на Сидер Грънчаров – революционер и основоположник на музикалната художествена самодейност в града. В следващите години дейността на дружеството се характеризира с набирането на нови членове в музикалните състави, за музикалното им обучение и за тяхното естетическо възпитание. До 1928 г. музикалното дружество разширява своята дейност – освен концерти, се организират и представления от гостуващи артисти. Създава се струнен квартет. Изнасят се безплатни концерти за граждани и учащи се, в които са включени беседи за творчеството и живота на съответния композитор.

През лятото на 1929 г. диригент на хора и оркестъра става Иван Бърдаров. Ето какво си спомня той *„на първо време сформирах малък оркестър... Този оркестър съпровождаше немите филми, които се прожектираха в читалищното кино. Изпълнявахме разнообразни песни, пригодени към съдържанието на филмите. В антрактите свирехме концертни пиеси и увертюри, като „Норма“, „Севилския бръснар“, „Поет и селянин“, „Камен и Цена“ и др.“*. *„При различни случаи, ръководеният от мен*

оркестър се подсилваше с музиканти от Захарната фабрика, Лясковец, и военни музиканти от Велико Търново“.¹³

Освен тези постижения Бърдаров организира създаването на детска музикална китка, в която влизат над 200 деца. Репертоарът е предимно от български автори. По негова инициатива през 1931 г. в Горна Оряховица за първи път се провежда околийска хорова сбирка.

Няколко години по-късно, диригент на хора става отново Петко Кирчев. Продължават концертните прояви на хора, оркестъра, на литературно-музикалните забави. Дейността на музикалното дружество обаче отслабва и то прекратява съществуването си през 1937 г.

На диригентският пулт през 1940 г. за малко е назначен Метифишев. След него през 1941 г. Иван Пеев заема диригентското място. Ръководи хора до 1944 година. Основава и ръководи също смесен симфоничен оркестър от граждани и ученици. През 1945 г. хорът получава името „Славянско единство“, което е валидно и до днес.

Библиография

Димитров, Д. Юбилейно издание – 100 години Захарни Заводи – Горна Оряховица. Велико Търново, ПИК, 2013.

Копринкова, Д., М. Вангелова – юбилейно издание по повод 50 годишнината на хор „Славянско единство“, град Горна Оряховица. Държавно издателство Септември, 1974.

Летописна паметна книга на читалище „Напредък“ град Горна Оряховица. Държавен архив в гр. Велико Търново. Фонд 798 К, оп. 1, 34 а.е.

¹³ Михов, Ганчо. Цит. съч., с. 74.

Михов, Ганчо. Развитие на музикалната самодейност при читалище „Напредък“ Горна Оряховица до 1944 година. – В: 100 години читалище „Напредък“ – Горна Оряховица, 1869 – 1969 година. Съставител: Йордан Димитров. София, Печатница на Националния съвет на Отечествения фронт, 1969, с. 65 – 79.

Христов, Христо. Дейността на читалището до 1944 година. – В: 100 години читалище „Напредък“ Горна Оряховица, 1869 – 1969 година. Съставител: Йордан Димитров. София, Печатница на Националния съвет на Отечествения фронт, 1969, с. 48 – 56.

Чолов, Петър. Основаване на читалище „Напредък“ и дейността му до Освобождението. – В: 100 години читалище „Напредък“ Горна Оряховица, 1869 – 1969 година. Съставител: Йордан Димитров. София, Печатница на Националния съвет на Отечествения фронт, 1969, с. 27 – 47.